

دسته چوبی*

محمود اخوان مهدوی

یکی از آیین‌های عزاداری ماه محرم رایج در شهر گرگان. این مراسم قدمت آن حداقل به دوران صفویه بازمی‌گردد. در مورد پیدایش مراسم دسته‌چوبی، نقل است زمانی که خبر شهادت امام حسین (ع) به مردم استرآباد رسید (سال ۶۱ق/ ۵۹ش)، استرآبادی‌ها به خونخواهی امام حسین (ع) خروشیدند و با آنچه از سلاح و چوب و چماق در اختیار داشتند، با سر و پای برهنه برای یاری امام حسین (ع) به حرکت درآمدند. از آن تاریخ به بعد، هر سال در ماه محرم، به شکل نمادین و به یاد این قیام، مراسم دسته‌چوبی را برگزار می‌کنند. بنا بر قول عبدالله میرزا قاجار (۱۳۰۷ق) آیین دسته‌چوبی در روزهای پنجم تا هفتم محرم و قبل از غروب آفتاب اجرا می‌شد، اما تا آن‌جا که حافظه‌ی تاریخی مردم گرگان (استرآباد) یاری می‌کند، این آیین در شامگاه روز یازدهم محرم برگزار می‌شد و هم اکنون نیز در همین زمان برگزار می‌شود. محل برگزاری این مراسم نیز در گذشته (از دوران پهلوی اول تا اوایل انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ش) در همه‌ی محله‌ها (تکایای ۱۲ گانه) بوده است، اما اکنون (۱۳۹۲ش) تنها در سه محله‌ی میخچه‌گران، سرپیر و دباغان برگزار می‌شود.

مجموعه‌ی برگزارکنندگان آیین دسته‌چوبی متشکل از سه گروه هستند که عبارتند از: ۱- مشعل داران ۲- چوب داران ۳- دم گیرها. مشعل داران گروهی (حداکثر ده نفر) هستند که در جلوی دسته و با کمی فاصله از چوب داران حرکت کرده، مشعل‌هایی با دستک‌های بلند در دست دارند و دو یا سه نفر به عنوان نفت کش و فتیله پرکن آن‌ها را همراهی می‌کنند. چوب داران که گروه اصلی دسته هستند و بیشترین جمعیت را تشکیل می‌دهند، چوب‌هایی را به شکل عمودی در دست می‌گیرند و با کمی فاصله از مشعل داران حرکت می‌کنند. دم گیرها که معمولاً دو نفر هستند، در بین گروه چوب داران قرار داشته، معمولاً دو تا چهار نفر به عنوان حامل، دم گیرها را بر دوش خود سوار کرده، حرکت می‌دهند. در سال‌های اخیر (پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ش) گروهی طبل چی نیز به اجزای دسته‌چوبی اضافه شده‌اند و همراه با مشعل داران حرکت می‌کنند.

نحوه‌ی برگزاری آیین دسته‌چوبی به این صورت است که نخست نفت‌کش‌ها و فتیله پرکن‌ها، مشعل‌ها را آماده کرده و به آتش می‌کشند، سپس مشعل داران که معمولاً از سادات گرگان هستند، مشعل‌ها را به دست گرفته و در میدان محله با حرکات نمایشی حماسی، آن‌ها را به گردش درمی‌آورند تا گروه چوب داران آماده شوند. پس از ازدحام گروه چوب داران، مشعل داران به حرکت درآمده، به سمت محله‌های دیگر می‌روند و چوب داران هم با کمی فاصله از آن‌ها حرکت می‌کنند. در این میان، یکی از دم گیرها که بر دوش یکی از حاملان نشسته، شروع به خواندن اشعار و نوحه‌های حماسی کرده، شور و غلغله به راه می‌اندازند. مشعل داران هنگام ورود از محله‌ای به محله‌ی دیگر، بر مشعل‌ها نفت ریخته، با حرکات حماسی، خبر از ورود دسته‌ی چوب داران می‌دهند. هنگام ورود چوب داران، دم گیرها از ریتم‌های تندتری استفاده کرده، چوب داران چوب‌هایی را که در دست دارند، به صورت عمودی بالا و پایین می‌برند و گاهی به صورت هروله به عقب و جلو شتاب می‌گیرند. گروه دسته‌چوبی پس از عبور از همه‌ی محله‌ها، دوباره به محله خود بازگشته، زنان و کودکان و پیرمردان محله با نوشیدنی‌هایی چون شیر و چای از آن‌ها پذیرایی می‌کنند.

مبدأ و مقصد اصلی برگزاری این آیین در حال حاضر (۱۳۹۲ش) مرکز محله (محوطه‌ی تکیه‌ی) میخچه‌گران است که با عبور دسته از محله‌های سرپیر، سبزمشهد، سرچشمه، دوشنبه‌ای، دربنو، میدان عباسعلی، نعلبندان، پاسرو دوباره به محله‌ی میخچه‌گران باز می‌گردند.

آیین دسته‌چوبی در تاریخ ۲۲ آذرماه ۱۳۹۱ به شماره ۶۸۰ در فهرست میراث معنوی کشور به ثبت رسید.

• اخوان مهدوی، محمود. (معجم ۱۳۸۶ش). گفتگو (در مورد آیین‌های عاشورایی در گرگان) با: عبدالصمد کاویانی (۱۳۹۰-۱۲۹۸ش)، عباس فرقانی (متولد ۱۳۰۴ش)، ذبیح‌الله ناظری (۱۳۹۰-۱۳۰۴ش)، محمد ابراهیم برادران (۱۳۹۰-۱۲۸۳ش)، سیدجعفر قدس میرحیدری (۱۳۸۷-۱۲۹۵ش)، محمدتقی عبهری (متولد ۱۳۰۳ش). گرگان.

• اخوان مهدوی، محمود. (معجم ۱۳۸۶ش). گفتگو (در مورد آیین‌های عاشورایی در گرگان) با: عبدالصمد کاویانی (۱۳۹۰-۱۲۹۸ش). گرگان.

میراث